

EESTI RAHAPOLIITIKA SEOSTEST MILTON FRIEDMANIGA

Märten Ross

Eesti Panga asepresident¹

Pean oma ettekande eesmärgiks mitte Eesti Panga rahapoliitika päevakohast tehnilist vaagimist ning mitte ka Milton Friedmani seisukohtade teoreetilist analüüsi, vaid pigem mõnegi üsna intrigeeriva dilemma meenutamist Eesti rahandusajaloost seoses monetarismi ja M. Friedmaniga.

M. Friedmani majandusõpetus, kuigi see räägib palju rahast, ei piirdu üksnes rahapoliitikaga ja selle üksikute komponentide analüüsiga, vaid selle peamine sõnum peitub siiski ühiskonnaelu üldise korralduse põhitõdedes, millel põhinev rahapoliitika on eelkõige ideaalse majanduspoliitika vahend, tõsi küll, keskne vahend.

Avalikkusele on friedmanismi-monetarismi peamiseks sünonüümiks just M. Friedmani monetaarreegel – soovitus juhtida rahapoliitikat ettemääratud rahakasvu või formaalsemalt öeldes raha kvantiteediteooria põhimõtte kaudu, mis tagaks majanduse stabiilsuse.

M. Friedman arvustas Ühendriikide keskpanga ebaõnnestumisi 1930. aastail ning vastandas end selgelt püüetele reguleerida sõjajärgset majandust ründavamalt ja laiemalt kui varem ning rakendada rahapoliitikat muude nõudlust juhtivate poliitikate vankri ette. Samas on selle, tegelikult ju üldõpetuse ühe allosa domineerimine olnud kohati sedavõrd tugev, et n-õ valemi vorm on paiguti valitsenud sisu üle. Selle teatud vastuolu tõttu pole kunagi päris selge, kas räägitakse monetarismist üldises või kitsamas tähenduses – rahapoliitika kontekstis –, ning see on kindlasti olnud ka üks kaksitimõistmise ja kahevaheloleku allikas, millele edaspidi viitan. Ometi on just kõnealune kitsam väljavõtte tema teooriaist olnud ka minule peamiseks kokkupuutepunktiks monetarismi ja M. Friedmaniga.

Edasise paremaks mõistmiseks puudutan kõrvalepõikena ka Eesti rahapoliitika ülesehitust. Vastupidiselt monetarismi põhitõdedele on meie rahapoliitika alati lähtunud valuutakursi rangest juhtimisest ning keskpanga suvalise

tegevusvabaduse piiramisest rahamassi ohjamisel. Eesmärk on olnud importida avatud sektori hinnasignaale kaudu valuuta stabiilsust ning tasakaalustada niigi segasel üleminekuperioodil vähemalt osa hindade struktuurist.

Valiku tegemisel pole kunagi oluliseks peetud mitte laiahaardelisi filosoofilisi ideid, vaid pigem väikese ja areneva riigi pragmaatilisi rahapoliitilisi käibetõdesid, nagu avatus, vajalike indikaatorite ebastabiilsus, hindade kõikumus jmt. Pealegi võiks seda käsitleda ka näitena keskpanga alalhoiuinstinktist, sest kui valuutakomiteed saanuks tõepoolest siduda vaid mingi ühe, ühiskonnas vaidlusi tekitava ideoloogiaga, võinuks valuutakomitee üldrahvalik legitiimsus kannatada ning säärase riski võtmine pole õigustatud ka palju kaalukamatel põhjustel.

Niisugune strateegia on end õigustanud ja piisavalt hästi toiminud, ehkki selle muutmise katseid või häirivaid kõrvalmõjusid, sh ka ideoloogilist vaidlust on siiski esinenud. Monetarismi kitsama määratlemisega on meil tegelikult alati pisut hõõrumist olnud. Rõhutaksin, et vastuolud pole olnud mitte niivõrd üldideoloogilised, kuivõrd on puudutanud eelkõige rahapoliitiliste vahendite konkreetset rakendamist.

Kuigi täna tundub see uskumatuna, olid vaidlused nii monetarismi-friedmanismi üldpõhimõtete kui ka kitsamate rahapoliitiliste soovitude üle omal ajal üsna elavad. Need tekitasid Eesti rahapoliitilises korralduses mitmeid üsnagi delikaatseid probleeme, kuigi mitte suuri kriisisituatsioone. Ootan huviga, kas sellise mõttevahetuse taaselavdamiseks tekib lähitulevikus veel soodne pinnas.

Üldistatult võiks öelda, et M. Friedman ja monetarism on Eesti rahapoliitikat viimasel kümnendil mõjutanud vähemalt kahel viisil. Esimene neist puudutas 1990. aastate keskel hargnenud suhtelisel elavat üldist majandusteoreetilist diskussiooni, mis ei haaranud küll otseselt ja üksnes rahapoliitika taktikalisi valikuid, kuid ei jätnud neid ka puudutamata.

¹ Lühendatud variant kõnest 14. märtsil Eesti Kõrgemas Kommertskoolis Milton Friedmani nimelise auditooriumi avamisel. (Toim. märkus).

Toon näiteks ühe isikliku kogemuse. Nimelt oli mul erakordne au juba 1993. aastal kuuluda ühte väga eksklusiivsesse klubisse. Tsiteerin toonast 29. detsembri Õhtulehte: "Oleks igati õigustatud avalikustada ka n-ö juhtivate monetaristide nimed. /-/ Minule assotsieerub monetarism selle sõna parimas mõttes tänases Eestis liiksaks Ardo Hanssonile eeskätt Siim Kallase, Rain Lõhmuse, Andres Suti, Rein Voogi ja Märten Rossi nimiga. Niisiis Eesti Pangaga seotud meestega."

Polnud juhus, et tollases mõttevahetuses märgistati Eesti Panka kui monetarismi kantsi. Asi oli mõnes mõttes delikaatne. Tunnistanud küll monetarismi üldõpetuse olulisust raha stabiilsuse analüüsiks laiemas kontekstis, olnuks monetarismi kitsam käsitlus Eesti rahapoliitika tollasele taktikale mõnes mõttes isegi ohtlik.

Nagu viidatud, oli Eesti juba 1992. aastast alates rangelt järginud fikseeritud vahetuskursi poliitikat, mille keskne põhimõte määratleb, et kui fikseerid vahetuskursi, siis tuleb muust rahapoliitikast loobuda. Nägime kurja vaeva, et selgitada nii välis- kui ka kodumaisele üldsusele selle poliitika põhimõtteid, ning samas seisime silmitsi probleemiga, et samal ajal võidi meid ometi seostada täiesti vastupidise rahapoliitika – ujuvkursi ja rahamassi rihtimise ideoloogiaga.

Ja vastupidi – kui meid oleks selle kitsa ideoloogiaga seotud, siis, vaadates numbreid (rahamassi kasv isegi üle 100% aastas ja üsna ebastabiilne!), võinuks järeldus olla vaid üks – nad (st meie) ei taha oma võimetust tunnistada. Aga tõesõna, rahapakkumine oli parimal juhul indikaator, kuid M. Friedmani järgi mitte mingil juhul eesmärk. Kursi rihtimise strateegiast lähtudes poleks saanudki olla!

Küllap vaid tänu toonases diskussioonis osalenute muudele sihtidele ei seatud samal ajal kahtluse alla ka Eesti Panga muid taktikalisi eesmärke, mis võinuks meie rahapoliitika tõhususele tekitada juba tõsist kahju. Eeltoodud problemaatika võis lahterdada veel nn laiade ülddefinitsioonide kilda ning küllap olid ka meie sellest tulenenud kartused valuutakomitee ohustatuse suhtes ehk pisut üle paisutatud.

Samal ajal kulgenud teise vaidluse kontekst puudutas meie rahapoliitika ülesehitust juba otsesemalt ning häiris selle usaldusvärsust ka vahetumalt. Tulenenud osaliselt eespool viidatud ülddiskussioonist, oli nende probleemide päevakorda kerkimise taga siiski ka mingi oma loogika. Nimelt kritiseeriti tollal suhteliselt sageli meie valuutakomitee korraldust ning sisuliselt (võib-olla küll tahtmatult) süüdistati meid selles, et Eestis ei järgita monetaristlikku monetaarreeglit (st $3+3=6$ või $2+2=4$ vmt).

Näiteks soovitas toonane peaminister 1996. aastal avalikus uudises rakendada Eestis monetaristliku raha-

poliitika reeglit ning sarjas Eesti Panka selle eest, et keskpang pole suutnud endale õpikureegleid korralikult selgeks teha, ei saa oma ülesannetega hakkama ega rihi inflatsioonimäära läbi rahapakkumise. Rääkimata juba mõnestki akadeemilise ringkonna tuntud esindajast, kes samuti meie valuutakomitee rahasüsteemi toimimist sisuliselt monetaarreegli alusel arvustas.

Asja muutis pikantseks tõik, et sääraseid kitsalt monetaristlikke rahapoliitilisi õpetussõnu lausused isikud, kes muidu tavapäraselt M. Friedmani nime ning monetarismi pigem halva alatooniga kasutasid. Seetõttu olime suures kimbatuses – kui me avaldanuks arvamust monetaarreegli vastu, siis aidanuks me tahtmatult M. Friedmani üldpõhimõttelist käsitlust materdada, mis ei võinud ju kas või ainuüksi erapooletuse tõttu meie eesmärk olla. Samas ei saanud me ka oponentide põhiargumente kummutada, sest siis oleksime avalikkuse silmis justkui automaatselt valuutakomitee põhimõtteid kahtluse alla seadnud. Nii et omamoodi segane seis. Eesti rahapoliitika õnneks see diskussioon ühel hetkel siiski vaibus.

Millised on need õpetuseivad, mida me tagantjärele tarkadena eeltoodust peaksime kõrva taha panema? N-ö nullõppetund kõlab üsna triviaalselt: "Ära usu kohe kõike, mida räägitakse!" Ehk teisisõnu – teatud inerts ja konservatism on majanduspoliitilises mõttevahetuses hädatarvilik. Väidan, et enamik süüdistusi, nagu oleks Eesti valuutakomitee liigselt monetaristlik, ning üleskutseid "järgida monetaristlikku monetaarreeglit" olid ajendatud hoopiski muudest, sh poliitilistest asjaoludest, ning niisuguseid rünnakuid (ja nende talumist) võib keskpanga jaoks pidada tavarutiiniks. Sestap käitusime õigesti, et ei tormanud oma rahapoliitika põhitõdesid kohe meedias üle selgitama või klaarisime asjad ära muid kanaleid pidi, sest ärgitatud mõttevahetuse sihik oli tegelikult hoopis mujal. Enamasti laheneski vastasseis seetõttu suuremate probleemideta.

Esimene õppetund: "Teatud mõõndustega võid ju öeldut uskuda, kuid kontrolli selle eeldusi ning eritingimusi!" See tähendab, et kui kusagil kedagi tõsimeeli, uhkelt ja pidulikult tsiteeritakse, siis kontrolli üle väite eeldused ja sellega seotud piirangud. Kasutada sõjajärgse Ameerika kohta käivaid M. Friedmani õpetusi mehhaaniliselt Eestis olnuks pehmelt öeldes ohtlik, et mitte öelda – ebaõiglane Õpetaja enesegi suhtes.

Teine õppetund (eelmise enesekriitiline töötlus): "Kui ei usu, siis ära enne kontrollimist suud lahti tee!" Seegi väide meenutab veel kord, et kui sa asja ei usu, siis ära seepärast arva, et juba teadki õiget vastust. Kui avalikkus ja meiegi tähtsustasime monetaarreeglis eelkõige valemite, siis paratamatult jäi varju mõte. Ja üllatus-üllatus – M. Friedmani mõte ei puudutanudki mitte niivõrd rahamassi, kui just reeglit, sest valuutakomitee käsitlemist reeglina on ju autor ise soovitanud (eeldades, et kõik

tingimused on täidetud). Hakanuks me lihtsameelselt avaliku elu tegelasi naeruvääristama, võinuksime endid väga kergesti n-ö akadeemiliselt lolliks teha.

Kolmas õppetund: “Kui miski sind otsekohe ei puudutagi, ära seda seepärast kõrvale heida – ajad muutuvad!” Viimane, eelnenust tuletatud õpetussõna lähtub põhitõdest, et kõik uus on unustatud vana. 1990. aastate algul monetaarreegli ümber puhkenud diskussioonil oli kindlasti

mingi, just sellele ajajärgule omane varjund, mis ometi ei välista tõsiasja, et ka viie või kümne aasta pärast kulub toonane tarkus meile marjaks ära. Ma kujutan juba praegu ette aega, mil valuutakomitee on juba ammu unustatud, Euroopa Keskpanga nõukogu neljapäevased istungidki meile harjumuspäraseks tavaks saanud ning SL Õhtulehe veergudel käib elav keskustelu selle üle, kas järgmine EKP president peaks rohkem tähelepanu pöörama rahamassi juhtimisele või mitte!